

բանն էլ Միհրան է, ինչպէս եւ մեր Մհերը («Ջողանց տան պատմականը», 49): Նրա կարծիքով «Ամիրան անունը կազմուած է Միհր—ան ու Ամիրա բառերից» (նոյն, 49): 1913 թուականին փոքրիկ տարբերութեամբ էապէս նոյն ստուգարանութիւնն է տուել Ի. Ջաւահիրաշտիլին, ըստ որի «Ամիրան... համապատասխանում է Միհրան—Ամիրան—Միրթին. ան ...այն հին մասնիկն է, որն այսօր էլ ընդունուած է արխագրէնում («Բանբեր Հայ. Գիտ. Ինստիտուտի», Ա—Բ, 99): Բոլորովին այլ ու նոր ստուգարանութիւն է տուել յարեթարանութեան հիմնադիր ակադեմիկ Ն. Մատն, ըստ որի Ամիրան անունը արխագրէն a-mra կամ a-mēr բառն է, որ նշանակում է արեգակ («Բանբեր ՀԳԻ», Ա—Բ, 100—101):

Դժբախտաբար ձեռքի տակ չունենք Մատնի ստուգարանութիւնը պարունակող բուն աղբիւրներն, ուստի եւ պիտի բաւականանա՞նք միհրարանական դպրոցի ստուգարանութիւնների մասին խօսելով: Վրաց դիւցազնի անունն ստուգարանելիս «Ամիրայ» բառը մէջ տեղ բերելն անհրաժեշտ է, քանի որ Միհրան անունն հայկական Միրան (Օրբելեան, ԿԶ, 418), յունական Miranes (Justi 214) ու Վրացական Միրիան (Justi, 216, «Բանբեր ՀԳԻ», Ա—Բ, 98) ձեւերը եւ առաջինները լիովին բաւական են: Յատուկ անուն սկզբին կցուած այս ա հնչիւնը կայ, ինչպէս ասել ենք ոչ միայն վրացերէնում ու արխագրէնում, այլ եւ պարսկերէնում ու հայերէնում: Պարսկերէնում, օրինակ, Պլատոնը դարձել է Ա-Փլաթոն, իսկ Ֆրիդոնը եղել է Ա-Փրիդոն (Justi, 331): Հայերէնում, բացի Ա-միր-ներսեհ ու Ա-միրդաս անուններից, իրրեւ օրինակ կարելի է նշել հետեւեալը. Ռաստոմ (Փաւստոս, Գ, Գ, 77), Ռաստոմ ու Ռաստոմ (Խորենացի, Բ, Ը, 114, 115 ու Գ, խգ, 312) ձեւերի կողքին, որոնք համապատասխանում են իրանական Rotstahm-Rostam-Rostom-ին (Justi, 262—266, 259) մեր մատենագիրները պահել են նաեւ Ա-ռոստամ (Փաւստոս, Զ, Գ, 244) ու Ա-ռաստոմ (Փաւստոս, Գ, ԿԸ, 122, Գ, ԿԹ, 124, 125) ձեւերը (հմմտ. Justi, 20, 27):

(Շարունակելի.)
Երեւան:

ՍՈՒՐԵՆՆԱՅԻՆ

Պ Ա Յ Մ Ա Կ Ա Ն

ՀՅՅԱՅԱՅՆԻ ՈՍՏԻԿԱՆՆԵՐՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱՆԴԱՅԻՆ ԱՐԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

(Շարունակելի.)

Սուղէյմի յաջորդն Եակուբի կ'անուանէ Իւսուֆ Բ. Ռաշիդ աւ-Սուլէյմի¹³¹, Բելազորի եւ Տարարի ասոր մասին յիշատակութիւն չեն ըներ: Այս կը յաջորդէ Եակուբ Բ. Մաղեադ Բ. Չալիդ աւ-Շէյրանի¹³²: Դրամներու վրայ Եակուբի անունը մինչեւ հիմայ 169 եւ 170 տարիներուն մէջ հանդիպած է¹³³: Հաւանական է թէ նա արդէն իւր նախորդներու կառավարութեան ժամանակ Հայաստանի մէջ որոշ դեր մը խաղացած է¹³⁴: Ըստ Տարարի¹³⁵ Եակուբ 172ին վար առնուեցաւ¹³⁶ եւ անոր տեղ դրուեցաւ խալիֆային եղբայրն Ուրէյդալ-լահ Բ. Մահդի¹³⁷: Բելազորիի քովն ալ¹³⁸ իրր Եակուբի յաջորդ կը յիշուի Ուրէյդալ-լահ Բ. Մահդի: Իսկ Եակուբի անոր մասին ամենեւին յիշատակութիւն չ'ըներ: Հայ պատմագիրները կ'աւանդեն թէ Ռաշիդի այս եղբայրը Հայաստանի կառավարիչ էր 788էն մինչեւ 798¹³⁹—172—182. Ղեւոնդ¹⁴⁰ այս Ուրէյդալի մասին կ'ըսէ թէ «Ռաշիդի հակառակորդ» եղած ըլլայ: Այս հակառակորդութիւնն ստիպեց Պաշիդ Ուրէյդալի յանձնել Ատրպատական, Հայաստան, Վրաս-

¹³¹ Ղազարեան, Թիւ 31: ¹³² Ղազարեան, Թիւ 32, Եակուբի II, 516 Բելազորի 210:

¹³³ Հարունի 169 տարւոյն — Tuzenrauzen Nr. 1090, 170 տարւոյն — Brit. Mus. I, Nr. 140:

¹³⁴ Ըստ Հայ պատմագիրներու (Petermann 6—7) նա արդէն 786ին (= 169—170ին) անուանուած էր: ¹³⁵ III, 607:

¹³⁶ Կամապէս Ibn Challikan Nr. 830 (հրատ. Wüstenfeld): ¹³⁷ Ղազարեան, Թիւ 33:

¹³⁸ Բելազորի 210: ¹³⁹ Պատկանեանի գիտողութիւնը Ղեւոնդի թարգմանութեան մէջ 164, Թիւ 233: Ըստ St. Martinի, I, 342—343 Ուրէյդալ-լահ հակառակորդ է 788էն մինչեւ 803

եւ անոր յաջորդ եղած է Խալիֆայի Բ. Սալմի: Ուրէյդալ 417 էջի վրայ մասնաւոր կ'ընէ մի եւ նոյն տարիներն ինչ որ ընէ Պատկանեան: Եակուբ Բ. Մաղեադ հոս կ'անուանուի Ուրէյդալ-լահի նախորդ, որ կառավարած է 786էն

մինչեւ 788: ¹⁴⁰ ԳԼ. ԽԱ, ԿԸ 166:

տան եւ Աղուանք, եւ այն՝ Ուլբէղլա իրաւունք ունէր ինքն անձամբ կառավարելներ անուանելու: Առաջին անգամ նա կառավարէր նշանակեց Եզդի, որդի Մզդէյի¹⁴¹, ապա Արդալքերի եւ անկէ ետքը Սուլէյման՝ «քան զամենեսին ժանտ եւ չարագործող»¹⁴²: Դրամագիտական տուեալներու համաձայն ալ Ուլբէղլալա աւելի ինքնակաց դերք մը գրաւեր է Հայաստանի մէջ քան այս ժամանակի միւս ոստիկանները: Մինչ այլ կառավարելներու անունները Ռաշիդ խալիֆային անունը կրող դրամներու կենդրոնական ընթերցուածին քով վերել կամ վարելով մը կը դրոշմուէին, Ուլբէղլալաի դրամներու վրայ Ռաշիդ ամենեւին չի յիշատակուիր, իսկ Ուլբէղլալաի անունը ճիշդ կենդրոնական ընթերցուածին մէջ տեղը կը գտնուի. محمد رسول الله | اما امر به الامير | عبيد الله بن. 143 Ուլբէղլալաի անուամբ մեզի ծանօթ դրամները կը վերաբերին 172ին¹⁴³ եւ 174ին¹⁴⁴: Ակնյայտնի է թէ այս Ուլբէղլալալա բոլորովին առանձնայատուկ դերք մը կը գրաւէր: Թերեւս Եակուբի Ուլբէղլալաի մասին անոր համար յիշատակութիւն չ'ընեն, որովհետեւ իբր Եազիդի յաջորդ Արդալքերի բ. Արդալհամիդ ալ Աղալի¹⁴⁵ կը համարի: Հայ պատմագիրներու այն տեղեկութիւնը թէ Ուլբէղլալալա աւելի երկար ժամանակ կառավարած է վստահելի չէ: Որովհետեւ արդէն 179ին Ուլբէղլալաի Եզիպտոսի ոստիկան անուանուած էր¹⁴⁶: Արդալքերի Հայաստանի ոստիկանութեան պաշտօնին մէջ մնաց միայն չորս ամիս¹⁴⁷, յետոյ անոր տեղն անուանուած Գալի¹⁴⁸, իսկ Եակուբի ալ Բարմէկի¹⁴⁹ տեղի ունեցաւ 176ին: Բայց նկատելով որ Փաղի անունն ըստ երեւութիւն 175ի հայկական

դրամի մը վրայ կը գտնուի¹⁵⁰, ըստ իս աւելի ճիշդ կերպով անուանման թուականը պէտք է հաշուել 175 տարին:

Արաբացի պատմագիրներէն եւ ոչ մէկը կը յիշէ Սուլէյման բուսաւուն, որուն մասին կը խօսի Ղեւոնդ: Թերեւս 174ին Հայաստանի դրոշմուած Ուլբէղլալաի դրամին կենդրոնական ընթերցուածին վերեւ դրոշմուող س դիրն այս Սուլէյմանը մատնանիշ կ'ընէ¹⁵¹:

177ին Փաղի Խորասանի ոստիկան կ'անուանուի¹⁵²: Տարարի կ'ըսէ թէ սոյն տարին Խորասան, Սաղաստան եւ Ռէյ միացան այն նահանգներուն հետ, որոնց վրայ նա յառաջագոյն արդէն իշխած էր, իսկ ասոնք հետեւեալ նահանգներն էին. Զիբալ, Տարարիստան, Դունրաւիդ, Կուսիս, Հայաստան եւ Ատրպատական¹⁵³: 178ին Փաղի դէպի Խորասան ճամբայ կ'ելլէ¹⁵⁴: Եակուբի¹⁵⁵ կը պատմէ նաեւ անյաջող արշաւանքը Համզին¹⁵⁶ բերդին վրայ, որմէ յետոյ Փաղի Հայաստան կը ձգէ թողլով իբր իւր տեղապահ Օմար բ. էյիւբ ալ Կինանի: Յետոյ, ըստ Եակուբի, Իրաքէն Հայաստան կ'ուղարկէ Աբու Սաբազ իբրեւ հարկահան, իսկ իբրեւ սպարապետ Սայիդ բ. Մուհամմէդ ալ-Հառանի ալ-Լէհէրի: Բայց Բերդալի բնակիչները կը յարձակին Աբու Սաբազի վրայ եւ կը սպաննեն: Խորովութիւնները կը սկսին, Աբու Մուսլիմ ալ-Շարի կ'ապստամբի: Այն ժամանակ Փաղի Հայաստանի

¹⁵⁰ Ташенгаузен, Nr. 1197, Stieckel, Handbuch I, 97, Nr. CXII, tab.

¹⁵¹ Марков, Nr. 378, ստորեւ գտնուող անհասկանալի كوله Գուգէ Ղեւոնդի (ԳԼ. ԽԱ. էջ 167) Իբն Դուլի Կաթ Ասդիկի Իբնդուլ (Ղազարեան, 57) ըլլայ: Տեղ ալ չեն յիշուիր Իբրահիմ եւ Զերիբ, անուններ, որոնք կը գտնուին 170ի Հարունի դահեկաններուն վրայ (Ташенгаузен, Nr. 1099) եւ Կասր բ. ալ Զահմ Դ. Դ. Դ. որուն 174ին (Nützel, I, Nr. 960) եւ 177ին Հայաստանի դրոշմուած դահեկաններուն վրայ կը պատահէր (Blau, Nachlese, NZ, VI-VII, 13, Nr. 16: Դժբախտաբար Բլաու յետակողման կենդրոնական ընթերցուածը չի յմանապես յայտնի չէ թէ որուն կը վերաբերի 178ի Գուգէ Ղեւոնդի (Ташенгаузен, Nr. 1243) գտնուող կամ الله عبيد անունը: Թէ ու, ամենայն հաւանականութեամբ Ուլբէղլալա բ. Մազդէի չի պատկանիր նկարագրէն յայտնի է:

¹⁵² Tabari, III, 629.

¹⁵³ Tabari III, 612.

¹⁵⁴ Tabari III, 631.

¹⁵⁵ II, 516.

¹⁵⁶ حزين:

¹⁴¹ Ար Նոյն է مزيه بن زيد. տես նաեւ. Petermann,

անդ 7:

¹⁴² Տես, Ղեւոնդ, ԳԼ. ԽԱ. էջ 166:

¹⁴³ Ahmed Ziya, Nr. 420, որ փոխանակ الله عبيد

կը կարդայ الله عبيد:

¹⁴⁴ Nützel I, Nr. 960, Марков 27, Nr. 378:

¹⁴⁵ المدوى, Ղազարեան, Թիւ 34:

¹⁴⁶ Kindi, Հրատ. Rhuvon Guest, 137:

¹⁴⁷ Jaqubi II, 516:

¹⁴⁸ Ղազարեան, Թիւ 35:

¹⁴⁹ III, 612, Ibn el Athir, VI, 85:

ոստիկան կ'անուանէ իսլիմ Բ. Եագիդ Բ. Ուէէյդ աս-Սուլէմի եւ հոն կ'առաքէ Ար-դալմէլիք Բ. իսլիմ Բ. ալ-Հարաշի 5000 զօրքով: Բայց այս զօրքը աշ-Շարիի կողմանէ պարտութիւն կը կրէ: Ասկէ վերջ Ռաշիդ ոստիկան կ'անուանէ Աբբաս Բ. Ջերիր Բ. Եագիդ Բ. Ջերիր Բ. Արդալլահ ալ-Բեջելի, իսկ Շարիի ղէմ իբր զօրավար կը նշանակէ Մադան¹⁵⁷ ալ-Հիմսի 6000 զօրքով: Սակայն այս զօրավարն ալ պարտութիւն կը կրէ եւ կը սպաննուի: Այն ժամանակ Ռաշիդ կ'առաքէ Եահեա ալ-Հարաշի 12.000 զօրքով եւ Եագիդ Բ. Մադեադ 10.000 զօրքով: Մի եւ նոյն ժամանակ Ատրպատականի մէջ կ'ապստամբի Մուհալհիլ աս-Տէմիմի: Ասոր ղէմ կ'ելլէ Եահեա ալ-Հարաշի, մինչ Եագիդ Շարիի վրայ կը քալէ: Երկու զօրավարներն ալ կ'ատարեալ յաջողութիւն կ'ունենան: Եահեա Ատրպատական զապելէն ետքն Եագիդի հետ կը միանայ: Այս ժամանակ Շարի կը վախճանի¹⁵⁸: Ասոր յաջորդը — Սաքին Բ. Մուսա ալ Բէյլիկանի — գերի կը բռնէ Եահեա եւ Բագդադ կ'ուղարկէ:

Հայաստանը զապելէն ետքը Ռաշիդ նահանգի ոստիկան կը կարգէ Մուսա Բ. Իսա ալ-Հաշիմի, որ մէկ տարի Հայաստան կը մնայ: Ասոր ժամանակ խռովութիւնները վերստին կը սկսին: Սակայն յաջորդ ոստիկանն — Եահեա ալ-Հարաշի — վերստին երկիրը կը խաղաղցնէ:

Եակուբիի այս պատմութեան վերջին տեսիլի թէ իսլիմիայի Հայաստանի համար Ֆադլէն ետքը յաջորդ ոստիկանն եղեր է Աբբաս Բ. Ջերիր¹⁵⁹: Միւս անձինքներն՝ Օմար Բ. Էյիւբ, Աբու Սաբահ, Սայիդ Բ. Մու-

համէդ եւ իսլիմ Բ. Եագիդ Ֆադլի ստորակարգ էին: Ջասսնք Ղադարեան իւր աղիւսակին մէջ եւ ոչ իսկ կը յիշատակէ, մինչ Սայիդ Բ. Սայիմ ալ-Բահիլի անունով մէկը¹⁶⁰ ներս առած է: Այս Սայիդը նա հաւանականաբար Բեյլադորիէն առած է, որուն քով Ֆադլի յաջորդն իրապէս այսպէս կ'անուանուի¹⁶¹, սակայն Ղադարեանի աշխատքն վրիպած է որ Եակուբի ալ Սայիդ կը յիշէ, բայց աւելի վերջը: Այնչափանի է թէ Ղադարեանի յառաջ բերած տեղիքը պէտք է ուղղել եւ Ֆադլի յաջորդը համարել ոչ թէ Սայիդը, այլ Եակուբիի քով յիշուած Աբբասը:

Աբբասին յաջորդող ոստիկանն Եակուբի կ'անուանէ Մուսա Բ. Իսա ալ-Հաշիմի¹⁶²: Այս Մուսայի անունը կը գտնուի 178 տարւոյն առանական զանգի մը վրայ¹⁶³: Որովհետեւ նա մէկ տարի միայն կ'առավարած է, այս պատճառաւ յաջորդ նահանգապետի՝ Եահեա ալ-Հարաշի¹⁶⁴ ոստիկանութեան համար կը ստանանք 179 տարին: Այս միեւնոյն տարին նշանակուած է Կիւեւի զանձին Եահեայի անունը կրող հայկական դահեկանի մը վրայ: Եւ որովհետեւ 178ին ալ-Բարի մէջ զբոլմուած զանգի վրայ ալ Եահեա անունը կը կարդացուի, կարելի է թէ արդէն 178ին Եահեա սկսած ըլլայ Հայաստան կ'առավարել: Սակայն նմանապէս հնարաւոր է թէ այս դրամն արդէն այն ժամանակ զբոլմուած ըլլայ, երբ Եահեա տախալին Հայաստանի ոստիկան չըլլալուն կը գտնուէր հիւսիսային կողմերը աշ-Շարիի ղէմ մղած պատերազմական գործողութիւններու պատճառաւ: Այս թուականին հետ բոլորովին կը համաձայնի Կիւեւիի այն տեղեկութիւնը՝ թէ Մուսա Բ. Իսա 179ին Եգիպտոսի ոստիկան անուանուած է¹⁶⁵,

¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵

157 ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵

160 ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵

ինչպէս եւ Իբն ալ-Ասիրի տեղեկութիւնը թէ 180ին Եահեա ալ-Հարիշի Մուսուլի ոստիկան նշանակուած է¹⁶⁶։ Ըստ Եակուբիի Հալ-աստան Եահեայի յաջորդն կ'ըլլայ Ահմէդ բ. Եազիդ բ. Ուսէյդ աս-Սուլէմի¹⁶⁷։ Կիւեի դանձի 180ի հայկական դահեկանին վրայ ունէ ոստիկան չի նշանակուիր։ Նման դահեկաններ — միւսնոյն նկարագրով եւ առանց ոստիկանի անուան — մինչեւ հիմայ ծանօթ են մեզի 179 եւ 181 տարիներէն¹⁶⁸։ Հաւանական է թէ այս դահեկանները ճիշդ այս Ահմէդի կողմանէ դրոշմուած են, թէեւ Եակուբիի խօսքէն¹⁶⁹ դժուարաւ կարելի է հետեւցնել՝ թէ այս Ահմէդն այսչափ երկար ժամանակ այն կողմերը մնացած ըլլայ։

Ահմէդի յաջորդն Եակուբի կ'անուանէ Սալիդ բ. Սէլմ բ. Կուսէյբ ալ-Բահիլի, որ 180ին Ձեզիբէի ոստիկան էր¹⁷⁰։ Տաբարիի վկայութեան համաձայն¹⁷¹ նա 182ին Հայաստանի ոստիկան եղած է։ Ղազարեան վերոյիշեալ տեղը դանի չի յիշեր, սակայն այս յայտնի սխալ մըն է, որովհետեւ այս անուան կը հանդիպինք այս ժամանակի — 181 եւ 182 տարիներու¹⁷² դրամներու վրայ։ Ապա Եակուբիի քով կը յաջորդեն Նասր բ. Հարիբ ալ-Մուհալլէբի¹⁷³ եւ Ալի բ. Իսա բ. Մահան¹⁷⁴, որոնց կառավարութեան մասին միւս պատմագիրները բնաւ յիշատակութիւն չեն ըներ։ Միայն Տաբարի կը պատմէ թէ Ալի բ. Իսա 183ին Խորասանէն Ռաշիդին եկած է¹⁷⁵։ 183ին Հայաստանի եւ Ասորպատականի ոստիկան կ'անուանուի Եազիդ բ. Մազեսդ ալ-Շէյբանի¹⁷⁶, որ այս պաշտօնին

մէջ կը մնայ մինչեւ իւր մահն, որ տեղի կ'ունենայ 185ին¹⁷⁷։ Ասոր անուան հանդիպած ենք մինչեւ հիմայ 183¹⁷⁸ եւ 184¹⁷⁹ տարիներու առանական դահեկաններու վրայ։ Կիւեի դանձի մէջ կը գտնուէր հայկական դահեկան մը 185էն այս անուամբ։ Ասոր յաջորդն Եակուբի¹⁸⁰ կ'անուանէ Խուզէյմա բ. Խազիմ, զոր Ղազարեան պատմագրիս հետեւելով իւր աղիւսակին մէջ առած է¹⁸¹։ Սակայն այս, ինչպէս ահնայտնի է, ճիշդ չէ։ Տաբարի¹⁸² բոլորովին վճռական կերպով կ'ըսէ՝ թէ 185ին վախճանած Եազիդ բ. Մազեսդի տեղ Հայաստանի ոստիկան դրուեցաւ անոր որդին Ասադ բ. Եազիդ։ Դրամագիրտական տուեալներն ալ զայս կ'պաշտօնցանեն։ اسد بن يزيد անունն առաջին անգամ կը հանդիպի 184 տարւոյն առանական դահեկանին վրայ¹⁸³ եւ միւսնոյն տարւոյն առանական դանդին վրայ¹⁸⁴ — յայտնի իրողութիւն՝ թէ նա արդէն հօր կենդանութեան ժամանակ ինչ ինչ վարչական պաշտօն ունէր։ Յետոյ այս անունը կը հանդիպի 185 եւ 186 տարիներու հայկական եւ առանական դահեկաններու վրայ¹⁸⁵ եւ 185ին առանական դանդին վրայ¹⁸⁶։ Ասադին կը յաջորդէ ոստիկանութեան պաշտօնին մէջ նմանապէս ոչ թէ Խուզէյմա բ. Խուզիմ, այլ Ասադի եղբայրը՝ Ղազարեանի քով Ահմէդ բ. Եազիդի եւ Նասր բ. Հարիբի մէջ տեղը¹⁸⁷։ 41ի տակ յիշուած Մուհամմէդ բ. Եազիդ բ. Մազեսդ։ Այս Մուհամմէդի մասին արաբացի մատենագիրներէն միայն Բելլազորի¹⁸⁷ եւ Իբն-Խալլիկան¹⁸⁸ յիշատակութիւն կ'ընեն։ Ասոր անուան կը հանդիպինք բաւական յաճախ այս ժամանակի դրամագիրտական յիշատակարաններու վրայ՝ 186 եւ 187 տարիներու հայկական եւ առանական

¹⁶⁶ VI, 105.

¹⁶⁷ Jaqubi, II, 517; Ղազարեան, Թիւ 40.

¹⁶⁸ Тизенгаузен, Nr. 1262, 1307.

¹⁶⁹ Jaqubi, II, 517—518. «Ապա առ-Ռաշիդ ոստիկան անուանեց Ահմէդ բ. Եազիդ բ. Ուսէյդ աս-Սուլէմի, երբ աս հասաւ Երկրին մէջ գտնուող խորասանցիներն, որոնք ալ-Հարաշիի հետ եւ անկէ յառաջ եկած էին, անոր վրայ յարձակեցան, անոր դէմ ապստամբեցան եւ պատերազմ հռչակեցին ըսելով՝ մենք քեզի չենք հնազանդիր։ Ասոր վրայ առ-Ռաշիդ (ոստիկան) անուանեց Սալիդ բ. Սալամ բ. Կուսէյբ ալ-Բահիլի».

¹⁷⁰ Tabari, III, 645.

¹⁷¹ Tabari III, 647.

¹⁷² 181 տարւոյն — Lavoix I, Nr. 775, Codrington, Some rare oriental coins, Num. Chron. 4 ser., II, 270.
¹⁸² տարւոյն — Тизенгаузен, Nr. 1332.

¹⁷³ Jaqubi II, 518, Ղազարեան, Թիւ 42.

¹⁷⁴ Ղազարեան, Թիւ 43.

¹⁷⁵ III, 648—649.

¹⁷⁶ Ղազարեան, Թիւ 44, Tabari III, 648, Ibn Chalik, kan, հրատ. Wüstenfeld, Nr. 830, Jaqubi, II, 518.

¹⁷⁷ Tabar III, 650.

¹⁷⁸ Nützel I, 954.

¹⁷⁹ Тизенгаузен, Nr. 1362.

¹⁸⁰ II, 519, Նմանապէս Petermannի հայ պատմագիրները.

¹⁸¹ Ղազարեան, Թիւ 45.

¹⁸² III, 650.

¹⁸³ Тизенгаузен, Nr. 1361.

¹⁸⁴ Тизенгаузен, Nr. 1370.

¹⁸⁵ Тизенгаузен, Nr. 1388, 1389, 1405, 1407.

¹⁸⁶ Тизенгаузен, Nr. 1390.

¹⁸⁷ Բելլազորի, 210.

¹⁸⁸ Հրատ. Wüstenfeld, Nr. 830.

դահեկաններու¹⁸⁹ եւ 186ի առանական դան-
դին վրայ¹⁹⁰ :

Այս Մուհամմէդէն ետքը Հայաստանի
ոստիկանութեան պաշտօնին մէջ կը գտնենք
Խուզէյմա բ. Խաղիմ¹⁹¹ : Ձինքն իբրեւ Հայ-
աստանի ոստիկան կը յիշէ Տաբարի 189 տար-
ւոյն տակ¹⁹² : Ասոր անուան կը հանդիպինք
հայկական եւ առանական դահեկաններու
վրայ, որոնք կը սկսին 187ին եւ կը դադրին
191ին¹⁹³ (նմանապէս Դեբրի 187ի դանդին
վրայ)¹⁹⁴ : Ասոր կառավարութեան տեւողու-
թեան մասին պատմագիրներու տեղեկու-
թիւններն իրարմէ շատ կը տարբերին : Այս-
պէս՝ Եակուբի կ'ըսէ թէ Խուզէյմա Հայաս-
տան կառավարեց մէկ տարիէն պակաս, իսկ
St. Martin, որ կը հետեւի հայ պատմիչներուն
կ'ըսէ թէ Խուզէյմա 15 տարւոյ տեւողու-
թեամբ՝ մինչեւ 818 (203)ին ոստիկան եղած
է¹⁹⁵ : Դրամագիտական յիշատակարանները
կը ցուցնեն թէ Խուզէյմանի կառավարու-
թիւնը տեւած է 4—5 տարի՝ 187—191 :

Յետոյ կը յաջորդէ ըստ Եակուբի Սու-
լէյման բ. Եաղիզ բ. ալ-Ասամ¹⁹⁶, զառա-
մեալ ծերունի մը : 192 տարիէն առանական
դահեկանի մը վրայ Սուլէյման բ. Ասամ¹⁹⁷
անունը կը գտնուի, ալիսյայտնի է թէ սա՝
Սուլէյման բ. Եաղիզ բ. Ասամ¹⁹⁸ ինքնին է,
որ Եակուբի կը յիշէ : Տիգենհաուզէն այս
անունը *سليم بن الاصب* կը կարդայ եւ կ'են-
թադրէ թէ այս Սուլէյման բ. ալ-Աղարն այն
Սուլէյմանն է, որուն մասին կը խօսի
Ղեւոնդ¹⁹⁹ : Սակայն ժամանակի կողմանէ
Եակուբիի քով յիշուած Սուլէյմանն աւելի
կը համապատասխանէ, որովհետեւ Ղեւոնդի

Սուլէյմանն այս պաշտօնին նշանակուած
էր արդէն Ուրէյալլահ բ. Մահդիի կող-
մանէ : Անհաւանական կ'երեւայ թէ այս եր-
կու Սուլէյմաններն, այսինքն՝ Ղեւոնդի եւ
Եակուբիի քով յիշուածները նոյն անձնաւու-
րութիւններն եղած ըլլան, որովհետեւ ասոնց
նկարագրականն այս երկու հեղինակներու
քով շատ տարբեր է²⁰⁰ : Առաջին անգամ
Ֆրէն է, որ հօր անունն այսպէս *ابن الاصب*
կը կարդայ²⁰¹ : Նա «*filius el Aszabbi*» քով
հարցական նշան կը դնէ : Ասկէ կ'առնուն
այս ընթերցումածը Նէսսէյման²⁰², Պետեր-
ման²⁰³ եւ Տիգենհաուզէն²⁰⁴ : Նիւցէլ²⁰⁵ չի
համարձակիր այս անունն այսպէս կարդալ,
եւ արձանագրութեան կուֆի տառերն օրի-
նակէլէն ետքը Ֆրէնի ընթերցումածը քովը
կը դնէ հարցական նշանով : Դոռն²⁰⁶ առեղ-
ծութեամբ թաւին տեղ երեք կէտ կը դնէ :
Մարկով²⁰⁷ եւ Շէրցլ²⁰⁸ ուսէ ընթերցումած
չեն տար : Էրէմիտաթի օրինակին վրայ վեր-
ջին դիրք յայտնապէս կ'ուր է, այնպէս որ
ابن الاصب ընթերցումածը չի կրնար տարակուսի
ենթարկուիլ : Նիւցէլի²⁰⁹ ցուցակին մէջ
գտնուող Բերլինի բեկորին պատկերին *ابن الاصب*
ընթերցումածն, ըստ իս, աւելի ուղիղ է քան
նախորդ *ابن الاصب* ընթերցումածը : Իսկ այս ա-
մէնը նկատի առնելով ամենեւին տարակոյս
չկայ թէ դրամներու Սուլէյմանն եւ Եակու-
բիի Սուլէյմանը միեւնոյն անձն է :

Ապա Եակուբիի քով կը յաջորդեն՝ Ար-
բաս բ. Զուֆար ալ-Հիլալի²¹⁰ եւ — վեր-
ջին ոստիկանը Ռաշիդի ժամանակ — Մու-
համմէդ բ. Զուհէր բ. ալ-Մուսայիբ աղ-
դարբի²¹¹ : Միւս պատմագիրներն ասոնց

¹⁸⁹ Тизенгаузен, Nr. 1406, 1424, Nützel I, Nr. 956.
Тизенгаузен, Nr. 1422.

¹⁹⁰ Zambaur, Contributions, Nr. 60, Nützel I, 2171.
²¹⁷² Водьяников-Зерновի հաւաքածոյին մէջ դանդ մը
կը գտնուի (18)7 տարիէն Մուհամմէդ բ. Եաղիզի անուամբ :

¹⁹¹ Jaqubi II, 519, Ղազարեան, Թիւ 45.
¹⁹² III, 705.

¹⁹³ Աւան՝ 187—191 տարիներու (Тизенгаузен, Nr. 1423,
1439, 1458, 1484, 1499), Հայաստան՝ 188—191 տարիներու
(Тизенгаузен, Nr. 1440, 1460, 1482, 2816).

¹⁹⁴ Марков 914, Nr. 520a.
¹⁹⁵ St. Martin, Mémoires, I, 343, էջ 417 նոյն իսկ
20 տարի՝ 798—818 : Նմանապէս Petermann, աւդ 7.

¹⁹⁶ Ղազարեան, Թիւ 46.
¹⁹⁷ *سليم بن الاصب* (Тизенгаузен, Nr. 1522).

¹⁹⁸ *سليم بن يزيد بن الاصب*
¹⁹⁹ Գլ. ԽԱ.

²⁰⁰ Jaqubi II, 519 : «Սա ոստիկան անուանեց Սու-
լէյման բ. Եաղիզ բ. ալ-Ասամ ալ-Աֆրիի Ասիկա
(*أسيك*) բարեպաշտ (? *أسيك* = տկար) եւ անհոգ ծեր
մըն էր, որ ինք զինքն պնդափ տկար ցուցուց որ պլլ եւս
բանի մը վրայ ազդեցութիւն չունէր : Ես կերպով քիչ
մնաց որ երկիրը կորսուէր, երբ առ-Ռաշիդ (ոստիկան) ա-
նուանեց ալ-Արբաս բ. Զուֆար ալ-Հիլալի :

²⁰¹ Frähn, Recensio 1*, Nr. 245.
²⁰² Nesselmann, Die orientalischen Münzen in
Königsberg, 56, Nr. 193.

²⁰³ Petermann, աւդ 15.
²⁰⁴ Тизенгаузен, Nr. 1522.
²⁰⁵ Nützel I, Nr. 958.

²⁰⁶ Dorn, Inventaire, 30, Nr. 371.
²⁰⁷ Марков, 34, Nr. 574.

²⁰⁸ III, 705, Nr. 6088.
²⁰⁹ Nützel, Taf. IV, Nr. 958.

²¹⁰ Jaqubi, II, 519, Ղազարեան, Թիւ 47.
²¹¹ Ղազարեան, Թիւ 48.

բուան անջրպետը բնականաբար արտաքոյ կարգի երկար է, սակայն նկատելով որ այս երկու անուններն, եւ մանաւանդ ասոնց միացումը բոլորովին հազուադէպ է, այս պատճառաւ ինծի բնաւ անկարելի չ'երեւար այն հնարաւորութիւնը՝ թէ Տաբարիի քով յիշուած անձը նոյնն է ինչ որ կը յիշուի Ղրամներու վրայ: Հէյսէմ բ. Բէսսամի հետ Ղրամներու վրայ: Հէյսէմ բ. Բէսսամի հետ մէկտեղ Տաբարի կը յիշէ Բէսսամ բ. Իբրամ հիմ սպարապետ մը: Եթէ վերջինս Հէյսէմի հայրն է, այն ժամանակ Հէյսէմ 132ին տա- կաւին շատ երիտասարդ եղած ըլլալու է: Այն դահեկանն, որուն յետստիողմեան երեսի վրայ *أ. ج. ن. اد* անունը կը գտ- նուի, Ղրոշմուած է ոչ թէ 192ին, ինչպէս որ Ֆրէն²²⁷ հարցական նշանով յառաջ կը բե- րէ, այլ 195ին. այս հաւանօրէն կարելի է բացատրել հին կնքոյ գործածութեամբ: Ուստի իմ առաջարկած Ռաշիդի ժամանակ Հայաստանի ոստիկաններու աղիւսակը հե- տեւեալն է.

- 169—170 Խուզէյմա բ. Խաղիմ ատ-Տեմիմի (Ղաղ. Թ. 30):
 170ին Իւսուֆ բ. Ռաշիդ ատ-Սուլէյմի (Ղաղ. Թ. 31):
 171—172 Եաղիդ բ. Մաղեաղ բ. Զայիդա աշ- Ծէյբանի (Ղաղ. Թ. 32):
 172ին Աբգալքեբի բ. } ստորակարգ
 Աբգալլահ ալ-Աղալի } Ռեքէյդալլահ
 (Ղաղ. Թ. 34): } բ. Մահդիի
 173ին Սուլէյման? } (Ղաղ. Թ. 33):
 175ին Ֆաղէ բ. Եահեա ալ-Բարմեկի (Ղաղ. Թ. 35):
 177ին Օմար բ. Էյիւբ ալ- } ստորակարգ
 Կինանի } Ֆաղէ բ. Եա-
 Աբու Սաբբահ } հեա ալ-Բար-
 Սայիդ բ. Մուհամ- } մեկիի:
 մէդ ալ-Հառանի }
 Խալիդ բ. Եաղիդ բ. Ու-
 սէյդ ատ-Սուլէյմի }
 178ին Աբբաս բ. Զէրիբ ալ-Բեջելի (Ղաղ. Թ. 37):
 178ին Մուսա բ. Իսա ալ-Հաշիմի (Ղաղ. Թ. 38):
 179ին Եահեա ալ-Հարաշի (Ղաղ. Թ. 39):
 179—181 Ահմէդ բ. Եաղիդ բ. Ուսէյդ ատ- Սուլէյմի (Ղաղ. Թ. 40):

- 181—182 Սայիդ բ. Սէլմ բ. Կուտէյբա ալ- Բահիլի (Ղաղ. Թ. 36):
 182ին (?) Նասր բ. Հաբիբ ալ-Մուհալլէբի (Ղաղ. Թ. 42):
 183ին Ալի բ. Իսա բ. Մահան (Ղաղ. Թ. 43):
 183—185 Եաղիդ բ. Մաղեաղ աշ-Շէյբանի (Ղաղ. Թ. 44):
 184—186 Ասաղ բ. Եաղիդ բ. Մաղեաղ:
 186—187 Մուհամմէդ բ. Եաղիդ բ. Մաղեաղ (Ղաղ. Թ. 41):
 187—191 Խուզէյմա բ. Խաղիմ ատ-Տեմիմի (Ղաղ. Թ. 45):
 192ին Սուլէյման բ. Եաղիդ բ. ալ-Ասամ ալ- Ամիրի (Ղաղ. Թ. 46):
 193ին Աբբաս բ. Զոֆար ալ-Հիլալի (Ղաղ. Թ. 47):
 193ին Մուհամմէդ բ. Զուհէյր աղ-Դաբբի (Ղաղ. Թ. 48):

Թ. ՓԱՍՏԷՐ
 Թրգմ. Հ. Վ. ԻՆՊԷՐՉԵԱՆ

ՀՈՂԼՈՆԳՈՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԸ

ԺԶ—ԺԹ. ԳԱՐԵՐՈՒՄ

(Շարունակութիւն):

Է.

Վանանդեցիների աշակերտ՝ Շրէօդէր գերմանացի հայագէտը. նրա «Գանձ Արամեան Լեզուի» հեղինակութիւնը: Շրէօդէրի անտիպ «Հայ-լատին բառարանը»: Ագուլեցոց բարբա- ռով մի հին ոտանաւոր: Լակրոզ հայագէտ գաղ- ղեացին եւ նրա անտիպ «Հայ-լատին բառա- րանը» Լէյդէնի Մատենադարանում: Լակրոզի կարծիքը Շրէօդէրի մասին:

Վանանդեցիք Ամստերդամում հաստա- տուելով ոչ միայն հայկական տպագրութիւնը զարգացրին, այլ մասամբ զարկ տուին նաեւ հայագիտութեան տարածմանն Եւրոպայում: Հայերէնի ուսումը հրապուրեց մի քանի եւրո- պացի նշանաւոր արեւելագէտներին, որոնք մե-

²²⁷ Recensio 1*, Nr. 244: